

תשלום על חניה בכחול לבן

תוכן המאמר

פתיחה

פרק א: מקור החיוב לשלם על חניה

א. מדינת דמלכותא

ב. ז' טובי העיר

ג. הסכמת הציבור

נפ"מ בין דד"מ לז' טובי העיר

מסקנה

פרק ב: מה הדין אם חנה במקום שצריך לשלם ולא שילם?

האם יש תוקף מחייב לחוק שאינו נאכף

"ואהבת לרעך כמוך"

פרק ג: האם ניתן לעשות אומדנא בכוונת העירייה לגבי תשלום

החזרה

השאלות: האם יש חיוב הלכתי לשלם כאשר חונים בכחול לבן? מה הדין אם לא היה מדחן בסביבה והיה ניתן לשלם רק באמצעות טלפון סלולרי, שלא היה ברשותי? האם יש תוקף הלכתי לחוק העירייה בעניין החניה?

פתיחה

חניה בכחול לבן מותרת בתשלום על פי חוק עזר עירוני.¹ הגבלת משך החניה ברחובות הערים וחובת התשלום נועדה להשיג כמה מטרות: א. ליצור תחלופה כדי שנהגים רבים יותר יוכלו ליהנות מההיצע המוגבל של מקומות החניה. ב. יצירת הכנסה למפעילי שירות החניה. ג. עידוד הציבור להשתמש בתחבורה ציבורית (במקום לשלם אגרת חניה) על מנת לצמצם את נפח תנועת הרכבים בדרכים, ולשם צמצום מפגעים של איכות הסביבה כמו מפגעי רעש, ריח וזיהום אוויר (מתוך ויקיפדיה).

פרק א: מקור החיוב לשלם על חניה

יש שלוש אפשרויות מהו המקור ההלכתי לחייב לשלם על החניה:

א. דינא דמלכותא

למרות שמדובר בחוק עזר עירוני, יש שתי סיבות לומר שמדובר בדינא דמלכותא: 1. החובה לציית לחוקי העזר העירוניים מעוגנת בחוקי הכנסת, או במילים אחרות: חוקי העזר העירוניים יונקים את סמכותם

¹ סמכות הרשות המקומית להתקין חוקי עזר בדבר העמדת רכב וחנייתו קבועה בסעיפים 250-251 לפקודת העיריות, בסעיפים 14 ו-22 לפקודת המועצות המקומיות ובסעיף 77 לפקודת התעבורה. בהתאם לסמכותה, רשאת הרשות המקומית, בהסכמת שר התחבורה ושר הפנים, לקבוע בחוק עזר הסדרים בעניין העמדת כלי רכב בתחומה.

מחוקי הכנסת. 2. יש חוק מיוחד שחוקק בכנסת שיצא מטעם משרד הפנים בנושא החניה (חוק עזר מומלץ להעמדת רכב וחנייתו, חוזר מנכ"ל משרד הפנים, 21 באוגוסט 2011).

ברם, עדיין לא ברור כיצד להגדיר את חוק החניה, האם חוקי עזר מעין אלה הם חוקי המלכות או חוקי העירייה, שהרי מצד אחד נותן הסמכות לעירייה לחוקק זו הממשלה, ומצד שני מי שסמכותו להגדיר סופית את פרטי החוק ולאכוף אותו זו העירייה.²

אם נלך במסלול זה, של דינא דמלכותא, לכאורה היה מקום לומר שהדין תלוי במחלוקת הראשונים (רשב"ם ור"ן) האם דד"מ חל מחמת קבלת בני המדינה או מחמת שהקרקע שייכת למלך, והנפ"מ האם יש דינא דמלכותא בארץ ישראל. אולם באמת אין ספק בכך, משני טעמים עיקריים, כמש"כ באורך בספרי שו"ת ביכורי אביב (עמ' 311-328), ובקצרה: א. החת"ס (חו"מ סי' מד) ביאר שגם הר"ן מודה לרשב"ם שבדבר שנתקן לתועלת בני המדינה יש דינא דמלכותא גם בארץ ישראל. ב. השו"ע והרמ"א פסקו כשיטת הרשב"ם והרמב"ם שיש דינא דמלכותא בא"י. על כן ברור שיש למדינת ישראל כיום דינא דמלכותא, כך גם פסקו הגריש"א (פד"ר ח"ו, עמ' 376-381), והגרע"י (יחזה דעת ח"ה, סי' סד).³

יש לדון בשלטון הדמוקרטיה הנוהג בימינו בעולם המערבי האם יש לו דינא דמלכותא. הגרא"ה קוק בשו"ת משפט כהן (סי' קמד אות יד), כתב שגם בזמן שאין מלך בישראל, חוזרים כל משפטי המלוכה בכל מה שנוגע למצב הכללי של תושבי ארץ ישראל, אל העם השוכן בתוכה, והממשלה הנבחרת על ידו יש לה כל דיני מלכות. וכן כתב בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (חו"מ סי' כח אות ב) שהוא הדין לממשלה שיש לה בית נבחרים ומחוקקים, אף על פי שאינם מעוטרים בעטרת מלוכה, דינם דין גמור בענייני המדינה, ושייך בהם הכלל דינא דמלכותא דינא, ושכן הדין לגבי מדינת ישראל שאזרחי המדינה בוחרים בכנסת וכו'. וכן דעת הגר"ש ישראלי בספר עמוד הימיני חלק א' סימן ז'. בשו"ת אורח משפט לגרא"ה קוק (סי' ב) האריך בעניין עריכת בחירות יחסיות שכל ציבור בוחר את נציגיו, והנבחרים מנהיגים את כלל הציבור גם את הרוב שלא בחר בהם, וכתב שזה מתאים לדרך התורה שניציגי כל שבט היו בסנהדרין ששפטה את כל הציבור, יעויין שם שהביא ראיות נוספות.

ב. ז' טובי העיר

ז' טובי העיר הם ועד אנשים שהעמידום עליהם הציבור כפרנסים לענייני העיר, והרי הם כאפוטרופסים עליהם (מהרשד"ם יו"ד סי' קעה). תוקף החיוב לשלם על החניה תלוי בשאלה האם יש לעירייה מקומית דין ז' טובי העיר. נצטט מה שכתבנו בשו"ת ביכורי אביב ח"א סי' ס"ו: הגמ' בבבא בתרא (ח' ע"ב) מניחה את היסודות לסמכות בני העיר לתקן תקנות המחייבות את כל הציבור בעיר, ואומרת כך: "רשאיין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים, ועל שכר פועלים, ולהסיע על קיצתן". ורש"י מפרש "להסיע על קיצתם - לקנוס את העובר על קיצת דבריהם להסיעם מדת דין תורה". עד היכן מגיעה סמכותם של טובי העיר, והאם בסמכותם להתערב ולהכריע אף בסכסוכים פרטיים, בכך נחלקו הראשונים. המרדכי (ב"מ סי' רנז) בשם תשובת רבינו גרשון כתב "כל מי שנתמנה על הציבור הוא כאביר האבירים ויפתח בדורו כשמואל

² וקצת דומה לדברי המשך חכמה (דברים יז, יא) בביאור שיטת הרמב"ם בגדר "לא תסור", שדימה זאת לדין המלך שיש מצוה כללית מהתורה לשמוע לקול המלך, אך לפרטי מצוות המלך אין גדר דין אורייתא.

³ הר"י סילמן (דרכי חושן ח"א עמ' שפט) השיג על הגר"ש אלישיב והגרע"י, ולדעתו אין תוקף כלל לחוקי מדינת ישראל. ועיין בספרי ביכורי אביב (עמ' 325), שם השגנו עליו. ויש דעות ביניים, כידוע, שלחלק מהחוקים יש תוקף ולחלק לא. ועיין שם (ביכורי אביב עמ' 326 הערה 111) שכתבנו, שנראה שאף הרב סילמן מודה שישנם עניינים בהם יש דינא דמלכותא בארץ ישראל כגון חוקי התנועה השייכים למשפט הפלילי, והחוקים בענייני דיור, וכן כתב גם בספר עמק המשפט (חלק ב' סימן מ"ב, חלק ד' עמ' תקס"ט) שלדעתו במדינת ישראל אין דינא דמלכותא, וכתב שבכל אופן יש דינא דמלכותא "רק בחוקים מסוימים שכך נתפשט המנהג אצל כולם, כגון חוק הגנת הדייר וחוק הפיצויים, ובחוקי התנועה, בזה אנו נוהגים כפי החוק". (דברים דומים שמעתי מפי הגר"א נבנצאל).

בדורו, וכל מה שעשה עשוי. וכן היא דעת רשב"א בתשובה (ח"א סי' תשכט) "דכל ציבור במקומו כגאונים לכל ישראל שתיקנו כמה תקנות לכל ישראל". אולם המהרי"ק (שורש א', סי' יד) כתב שלבני העיר אין סמכות לחדש תקנות חדשות אלא רק לאכוף את הציבור על מה שנהוג מקדם או שקבלו עליהם מדעת כולם, אבל אינן רשאים לשנות דבר במה שיהיה לאחד רווח ולשני הפסד, או להפקיע ממון שלא מדעת כולם. כלומר, יש כאן שתי נקודות שונות: א. האם יש לבני העיר סמכות לתקן תקנות חדשות מבלי שהציבור ימנו אותם במפורש לכך. ב. אם יש להם סמכות כזו, האם הסמכות היא לתקן תקנות לצרכים ציבוריים בלבד או אף לאנשים פרטיים. שורש המחלוקת הוא האם יש לטובי העיר גדר של 'בית דין הגדול' שעליו נאמר הפקר בית דין הפקר, או שאינם בגדר בית דין לפי שלא אומרים הפקר בית דין הפקר אלא רק בגדול שאין בדור כמוהו, לכן סמכותם תלויה בקבלת הציבור. הגרא"ה קוק בבאר אליהו (סי' ב ס"ק ט) מבאר שיש כאן רק מחלוקת אחת. השיטה האומרת שיש לטובי העיר כח של בית דין סוברת שמוותר להם לתקן מדעת עצמם בכל העניינים, וממילא אפילו בדבר שיש רווח לזה והפסד לזה מותרים לקנוס ולהעניש בכל מה שיראה להם גדר עולם ותיקון בני עירם. בניגוד לכך, השיטה האומרת שאין להם כח של בית דין סוברת שיש להם כח רק להעניש מי שעובר על תקנה שנתקבלה כבר על ידי כולם, אך בעניינים אחרים אין כח לתקן או לקנוס בלא דעת כולם, והוא הדין שאינם יכולים לתקן בדבר שיש רווח לזה והפסד לזה.

השו"ע (ח"מ סי' ב) הביא להלכה רק את הדעה הראשונה, הסוברת שיש לטובי העיר סמכות של בית דין, והרמ"א הביא את הדעה החולקת, אך כתב שהמנהג כדעה ראשונה. גם תרומת הדשן (כתבים סי' ריד) פסק כמרדכי, שסמכות טובי העיר יונקת מסמכות בית הדין, ולכן לכתחילה אין למנות לתפקיד אלא מי שכשר וראוי להיות דיין. הלבוש (ח"מ לז, כב) כתב שמוותר לקבל פסולים להיות מטובי העיר: "כיון שקבלום עליהם אנשי העיר הווי להו כמי שאומר נאמן עלי אבא נאמן עלי אביך כו', שאם לא ינהגו כן להכשיר עדויות כאלו לא יהיה לעולם תיקון לצרכי צבור. מכל מקום לא הכשירו אלא פסולי קורבה, אבל הפסולים משום רשעה לא שייכי להכשיר. לפיכך קהל הממנים עליהם ראשי וטובי הקהל, הרי הם דינים ואסור להושיב ביניהם מי שפסל משום רשעה".

גם הרמ"א (ח"מ לז, כב) כתב: "טובי הקהל הממונים לעסוק בצרכי רבים או יחידים, הרי הן כדיינים ואסורים להושיב ביניהם מי שפסול לדון משום רשעה"⁴⁴. דברי הרמ"א מתאימים למה שפסק בסי' ב' שהמנהג כדעה הראשונה. הדין הובא להלכה גם בערוך השלחן (ח"מ לז, כב).

ובדיעבד, אם נבחר לתפקיד ועד טובי העיר מי שאינו ראוי, כתב תרוה"ד שצריך לסלקו מתפקידו. ברם, בזמננו ידינו אינה תקיפה ואין ביכולתנו לסלק חבר מועצה שנבחר למועצת העירייה בצורה חוקית ודמוקרטית. ויעויין בשו"ת הריב"ש (סי' קצה) שכתב: "ועוד דבנדון זה כבר קבלו עליהם כל הקהל אחר כן כל מה שעשו המעמד ההוא בנתינת הספרות ואם כן אף אם היה נפסל המעמד הרי קבלו עליהם כל מה שעשו. ויכול אדם לקבל על עצמו קרוב או פסול (מחמת רשעה) לעדות או לדון, וכדתנן בפרק זה בורר (כ"ד) נאמן עלי אבא נאמן עלי אביך נאמנין עלי שלשה רועי בקר וכו'. ואפי' הבעל דבר בעצמו, וכדגרסינן בפרק יש נוחלין (קכ"ח) רצונך השבע וטול נשבע ואינו יכול לחזור בו. ובתוספתא (סנהדרין

⁴⁴ עיין בשו"ת מאמר מרדכי (ח"ב ח"מ סי' טו): "תקנות הקהל: לתקנות קהל תוקף של דין ממש, ראה תוספתא (ב"מ פ"א הי"ב וב"ב דף ט' ע"א). אמנם הרמ"א (בח"מ סי' ל"ז סעי' כ"ב) מתנה זאת בכך שהמתקנים יהיו בני תורה הכשרים לדון, דבר שאין לומר על רוב חברי הכנסת שלנו. ועיין בבאה"ג (ח"מ סוף סי' קנ"ו) משם הב"י. עוד נפסקה הלכה כי התקנות צריכות אישור "אדם חשוב", ת"ח מחשובי הדור, אם כי יש מחלוקת אם אישור כזה הוא לעיכובא (ראה שו"ע ורמ"א ח"מ סי' רל"א סעי' כ"ח, ונוה"כ). מכאן עולה שלחוקי הכנסת אין תוקף של תקנות קהל ממש".

פ"ה סוף ה"א) אמרו אפילו נשבע לו בחיי הקרן אינו יכול לחזור בו, ואין צריך לומר בנדון זה שכבר נעשית הסכמת השנים עשר וידעו אותה הקהל וקבלוה עליהם דסברו וקבילו".

ולכן בדיעבד, נ"ל הלכה למעשה יש לעירייה היום דין ז' טובי העיר ויש תוקף הלכתי לחוקיה כל עוד אינם סותרים לחוקי התורה. ובמיוחד בעיר שרוב חברי המועצה הם שומרי תורה ומצוות. ועוד שבענייני תעבורה לכו"ע יש תוקף לחוקי השלטון כי מדובר בפיקוח נפש, ואלמלי מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו.

הגדרת סמכות העירייה לגבי מקומות החניה אינה דווקא משום שהם הבעלים הגמורים על הקרקע, כי יתכן שאין לעירייה בעלות ממש על הקרקע ואם היא רוצה להסב אותו ליעוד אחר היא צריכה אישור של הממשלה, אולם בוודאי שיש לה סמכות לגבי החניה. והדבר דומה למי שקנה עז לחלבה, שיש לו זכות מסוימת בגופה של העז לענין חלבה, ובהגדרה ההלכתית יש לו בעלות על העז לענין חלבה, וכמו כן יש לעירייה זכות בענייני החניה מאת הממשלה, וזוהי בעלות על הקרקע לענין קביעת סידורי החניה, וסגי בכך.

ועוד יש להוסיף בנוגע לסמכותו של 'שר העיר':

הגמ' במסכת סוכה (לא ע"א) דנה לגבי הבונה סוכה ברשות הרבים: "תנו רבנן: סוכה גזולה, והמסכך ברשות הרבים. רבי אליעזר פוסל, וחכמים מכשירין". והלכה כחכמים שהסוכה כשרה משום שקרקע אינה נגזלת והיא כקרקע שאולה, ויוצא אדם ידי חובתו בסוכה שאולה. הדין הובא להלכה ע"י הרמ"א (או"ח תרלז, ג), שפסק שלא יעשה סוכה לכתחילה בקרקע שהיא של רבים, ומיהו בדיעבד יצא. וכתב המשנ"ב (ס"ק י) בשם המג"א שצ"ע מה שנהגו קצת לעשות סוכה ברשות הרבים, ואת"ל דכל ישראל מוחלין, מכל מקום יש לגויים חלק בהם, והעלה שאסור מטעם זה לעשות סוכה ברשות הרבים, משום שהגויים ודאי לא מחלי, ואף שבדיעבד כשרה, מכל מקום לא יברך עליה דהוי ברכה לבטלה.

ובביאור הלכה (ד"ה וכן בקרקע) כתב:

"אבל מה נעשה במה דאיתא בד"מ בשם הירושלמי והעתיקו הגר"א בביאורו: גמליאל זווגא עבד ליה מטללתא בשוקא, עבר רשב"ל אמר ליה מאן שרי לך? וביאר האור זרוע דעד כאן לא הכשירו רבנן במסכך ברשות הרבים אלא בדיעבד אבל לא לכתחילה. ואפשר לומר דדוקא בשוקא במקום שמצוי עוברים ושבים ומפסיק עליהם הדרך, אבל לא במי שמסכך בצדי רשות הרבים סמוך לפתח ביתו. וכעין זה העתקתי בפנים מתשובת שואל ומשיב, אחר כך מצאתי בבכורי יעקב שמיקל בזה לגמרי ומטעם אחר, דהא כתב רמ"א בחו"מ סימן קס"ב ס"א דאם נתן המלך רשות להעמיד דלתות במבוי שלהן דינא דמלכותא דינא כי השוקים והרחובות שלהן ויכולים לעשות בהן מה שירצו. ומעתה כיון שהכל תחת רשות המלך, בין הרחובות שבתוך העיר בין אותן שחוץ לעיר, וכיון שהמלכות יש לה רשות למחות ואינה מוחה מסתמא מוחלת על זה לעשות סוכה ברשות הרבים ואין כאן איסור גזילה כלל".

משמע מדברי הביה"ל, שאם המלכות מוחה - אסור לבנות ברשות הרבים.

מכל זה נראה שיש סמכות ל"שר העיר" להקצות שימוש בשטחי רשות הרבים לצורך בניית סוכה פרטית, והוא הדין והוא הטעם שיש לו גם סמכות לקבוע כללי חניה ברשות הרבים ולתת רשות לאדם פרטי לחנות על פי הכללים הללו. אולם בחשוקי חמד (ב"ק לא ע"א) נשאל בעניין מי שבנה סוכה על המדרכה ברשות הרבים ומפריע לעוברים שם, וכתב:

"ונראה שבענינו כיון שמפסיק את הדרך ומסכן את הרבים, והרבים אינם מוחלים על זה, לשיטת המג"א אינו יכול לברך על סוכה זו. ואף שהרשויות אינם מוחות, מכל מקום דווקא בזמנם שהמלך ושר העיר היו הבעלים של העיר, ואם הם אינם מוחים יכול לבנות שם סוכה, אבל כהיום שהרשויות אינם אלא שליחים של התושבים, אם התושבים אינם מוחלים ובצדק, כיון שזה מסכן אותם, אסור לבנות שם סוכה".

ברור שבענין החניה, "שר העיר" או העירייה הם שליחים של התושבים שבחרו בהם, ולכן יש תוקף לחוקי החניה, שאדרבה באים להסדיר את מקומות החניה באופן שלא יפריעו לתנועת הולכי הרגל.

ג. הסכמת הציבור

אף אם לא נגדיר את העירייה כז' טובי העיר, יש לדון מצד הסכמה של הציבור, וכפי שנבאר. יש משנה במסכת בבא קמא (ג, ו): "שנים שהיו מהלכין ברשות הרבים אחד רץ ואחד מהלך או שהיו שניהם רצים והזיקו זה את זה שניהם פטורין". ובגמ' (שם לב ע"א) מבואר שאם שניהם רצו והזיקו זה את זה שניהם פטורים, ואם אחד רץ ואחד היה מהלך מי שרץ חייב אלא אם כן היה זה בערב שבת שיש לו רשות לרוץ. ומי נתן לו רשות לרוץ בערב שבת? התשובה היא: רשות הרבים שייכת לרבים, ולהם יש רשות להסכים על הסדרי תנועה, והסכמת הציבור היא זו שנותנת רשות לרוץ בערב שבת, ולא נותנת רשות לרוץ ולהפריע להולכים באמצע השבוע. וכן מצאנו לענין סימטא, שניתן לעשות קנין משיכה בסימטא שהיא צידי רשות הרבים (ב"ב עו ע"ב), למרות שהקונה צריך שימשוך לתוך רשותו או ד' אמות שלו. והטעם שהקנין מועיל, משום הסכמת הרבים להקנות לזמן קצר ד' אמות לקונה (כעין חניה לזמן קצר) כדי שאנשים יוכלו ביתר קלות להקנות ולהקנות, אך ההסכמה שזה יתבצע דווקא בצידי רשות הרבים ולא ברשות הרבים ממש, ששם עלול לגרום להפרעה בהסדרי התנועה.

נמצא, שמאחר שרשות הרבים שייכת לרבים (ובענין זה אין צורך להיכנס להגדרת הבעלות של הרבים האם כדיני שותפים רגילים⁵ או כדיני חברה בע"מ או כדין ציבור "שאינו מת", העיקר שאין זה הפקר) יש להם רשות להגדיר הסדרי תנועה ואופני שימוש מוסכמים ברשות הרבים ובצידיה. ממילא, יש רשות לתקן תקנות של תעבורה וחניה לתועלת הכלל. מאחר שכל האזרחים רוצים זכות שווה למקומות חניה ברשות הרבים, התקבלה ההסכמה לקניית הזכות על בסיס כל הקודם זוכה ע"י תשלום ולזמן מוגבל, כפי שמופיע בחוק העזר העירוני.

הסכמת הציבור יוצרת מנהג, ובשו"ת הריב"ש (סי' שמה) כתב שבדבר שבני המדינה נהגו בו והוא סותר את ההלכה יש למנהג תוקף רק אם בני העיר התנו עליו, אולם אם התקבל מנהג שאינו סותר את ההלכה יש לו תוקף למרות שבני העיר לא התנו עליו, ואין צריך לז' טובי העיר. הוא מדבר שם על דיני ממונות לסוגיו, ונראה שהוא הדין בענייני תשלום חניה שהוא בכללם.

הרב ברוך פז⁶ הגדיר פן נוסף, שיש חובה לשלם מיסים מכח חובת הציבור לספק צרכי ציבור. כלומר, יש לציבור הוצאות, כגון כבישים וחשמל וכו', וכל אחד צריך להשתתף בהוצאות. ממילא, הנפ"מ היא

⁵ כך דעתו של הרב יעקב ורהפטיג, אב"ד לממונות בשכונת הר נוף, פאנל איגוד בתי הדין בכנס העולמי ה-28 לדיני ממונות, תשע"ט. שוב ראיתי שהרב כתריאל פישל טכורש (במאמרו מערכת המיסים לאור התורה, בצומת התורה והמדינה ח"ב) כתב שיש גדר שלישי שהציבור הם כשותפים, והביא ראיות מתשלום המיסים למלך, שאם אחד נשמט ואינו משלם על הקהילה לפרוע עבורו. אולם לענ"ד אין משם ראייה, משום שמדובר על מציאות שהייתה נהוגה בגולה בעבר, שהשלטון היה מחשיב את כל קהל היהודים כגוף אחד, ומטיל מס גבוה שהיה על הציבור לפרועו. ובמקרה זה, אם אחד יתן פחות יאלץ השני לשלם יותר, משא"כ בניד"ד שאם אחד ישמט מתשלום הקנס לא יגרם שמישהו אחר יאלץ לשלם במקומו.

⁶ אב"ד מצפה ריחו, בדברים שאמר בפאנל איגוד בתי הדין בכנס העולמי ה-28 לדיני ממונות, תשע"ט.

שהציבור יכול למחול, כגון המנהג למחול על סכומים קטנים ולא לדווח עליהם למס הכנסה או לשלם ללא קבלה וכו'. בעקבות דבריו, אולי אפשר לומר שתשלום החניה הוא כתשלום מס לעיריה כדי שתוכל לתקצב את ההוצאות הדרושות לניהול העיר, ונבדל משאר המיסים בכך שהמס הזה הוא מס רשות שנדרש רק ממי שמשמש במקומות החניה של העיריה ולא מכל התושבים.

נפקא מינה בין דינא דמלכותא לז' טובי העיר⁷

- א. דינא דמלכותא מוגבל לתחומים מסוימים שהם לטובת המלך (שו"ע חו"מ שסט, ט), אולם דין ז' טובי העיר נותן סמכות רחבה יותר משום שהוא כבית דין הגדול.
- ב. דד"מ בא"י נתון במחלוקת ראשונים, מה שאין כן דין זט"ה (אף שכאמור, להלכה למעשה יש למדינת ישראל דד"מ לכו"ע בעניינים שתוקנו לטובת בני המדינה).
- ג. דין זט"ה שייך רק באנשים הראויים לרון, ולדד"מ אין את ההגבלה הזו.
- ד. היות שלזט"ה יש גדר בית דין הגדול לגבי העיר, יש מצוה לשלם מיסים כגון מס חניה, אך אם זה כדין ועד נבחר בלבד או דמ"מ או הסכמת הציבור, אפשר שיש רק התחייבות לשלם ותו לא.
- ה. אזור יהודה, בנימין והשומרון, הנתונים רשמית (לעת עתה) תחת שלטון צבאי ולא ממשלתי, יתכן שיש להם דין של ז' טובי העיר או "שר העיר", ולא של דינא דמלכותא.
- ו. במקרים שיש חוק ברור אך יש מנהג בציבור לנהוג אחרת (כפי שיתבאר לקמן לגבי מי שחנה ולא שילם באופן אקראי).

מסקנה

מחמת לפחות אחת מהאפשרויות לעיל יש תוקף לחוקי החניה, ולכן, לכתחילה צריך לשלם על החנייה. אמנם בפתיחה הזכרנו שיש כמה סיבות לחוקי החניה, וביניהן: א. ליצור תחלופה כדי שנהגים רבים יותר יוכלו ליהנות מההיצע המוגבל של מקומות החניה. ב. יצירת הכנסה למפעילי שירות החניה. וחכם אחד רצה לתלות את דין חובת התשלום בנפ"מ בין הסיבות: לפי סיבה הראשונה אין חיוב ממוני לשלם, מאחר שמטרתה רק לשמר תחלופה, ואילו לפי סיבה השנייה יש חובת תשלום. אולם למעשה, נראה שלאחר שכבר הוחלט על חובת התשלום, מאחר שכל הסיבות נכונות, מאיזו סיבה שתהיה יש תוקף וחיוב לשלם. אולם במקום שחל פגם מצד הרשות המקומית, כגון תמרור לקוי, מדחן פגום, סימון צבע לקוי וכדו', הנהג אינו נדרש לשלם עבור החניה. לכן, במקום חניה שבו אין מדחן כלל וניתן לשלם רק באמצעות טלפון סלולרי, יש לענ"ד טענה חוקית לומר שהרשות המקומית לא אפשרה היצע מספק של אפשרויות תשלום (עיין בעמ' 5 בנוסח החוק של הכנסת⁸), ועל דעת זה לא תקנו.

⁷ הרשב"א בכמה תשובות (ח"א תריב, תרלו; ח"ב שנו) כתב לגבי דינא דמלכותא דינא, "והוא הדין כל שר ושלטון בעירו שיש לו כח לעשות חוקים בעירו, דינא דמלכותא דינא". ולפי דבריו לכאן יש להקשות, מה שונה דין שלטון מקומי כמו עירייה זו' טובי העיר מדינא דמלכותא? ונ"ל שהרשב"א אמר את דבריו למי שהוא שליח ישיר של המלך למשול באותו מקום, או שבידו לעשות מה שירצה ואין מוחה בידו, אולם חברי מועצה מקומית הם אינם שלוחים שמונו ע"י הממשלה אלא נבחרים לתקופת זמן קצובה ע"י תושבי העיר, וגם אינם יכולים לעשות כל מה שירצו, ולכן שפיר דינם כז' טובי העיר ואין להם גדר דינא דמלכותא דינא.

⁸ <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m01927.pdf>

פרק ב: מה הדין אם חנה במקום שצריך לשלם ולא שילם?

בחוק העזר העירוני שתיקנה מועצת העיר ירושלים (סעיף 11/ג) כתוב כך: "השאיר אדם רכב במקום חניה מוסדר על ידי סדרן למעלה מזמן החניה ששולמה אגרת הסדר בעדו, לא יוציאו משם אלא לאחר ששילם אגרה נוספת בעד זמן החניה הנוסף בהתאם לשיעורי האגרה הנקובים בתוספת".

לכן נראה, שעל פי לשון החוק צריך לשלם על זמן החניה שלא שולם. אולם נ"ל שלמרות שאכן היה מקום לחייב לשלם מדין "נהנה", מכל מקום בדיעבד אם חנה ולא שילם ולא קבל קנס, הוא פטור מלשלם, שכן שמעתי שהוא המנהג המקובל. והגע בעצמך, מי ששילם על החניה לשעתיים, ולא הספיק לחזור בזמן אלא התעכב ואיחר חצי שעה, וכשחזר ראה שהפקח לא ביקר שם ולא קבל קנס. האם עליו לשלם בדיעבד על החצי שעה הזו? לא שמענו שמישהו נוהג כך, ונראה שפירוש המנהג הרווח הוא שמי שחונה ללא תשלום מכניס עצמו תחת סיכון של קנס, ואם לא הופיע פקח במקום - הוא ניצל לגמרי ואינו חייב לשלם על העבר. והוא הטעם והוא הדין למי שחנה ולא שילם כלל.

ואף מצד העירייה נראה שיש מחילה, שהרי אם יצלמו מי שחנה ללא תשלום וישלחו לעירייה, למרות שיש ראייה - העירייה לא תתבעו לשלם, וזה מוכיח שיש מחילה על העבר, ובדיעבד אם חנה ללא תשלום אינו צריך לשלם (ובעיר בני ברק יש מצלמות שהציבה העירייה, ויכולים לשלוח קנס גם אחרי כמה ימים. מוכח מזה, שעירייה זו אינה מוחלת למי שלא שילם בדיעבד, וא"כ הוא צריך לשלם אף כשלא קיבל קנס⁹).

כאמור, לכתחילה לענ"ד יש חובה לשלם על החניה, ומה שכתבנו כאן לפטור הוא רק בדיעבד, במי שנהג כך באופן אקראי. אולם מי שנוהג כך בכוונה תחילה ובאופן קבוע, חונה ולא משלם, יש מקום לומר שחייב לשלם אף בדיעבד, משום שהמנהג נובע מהסכמת הציבור, ומסתבר שהסכמת הציבור שיש מחילה בדיעבד היא רק לגבי מי שנהג כך באופן אקראי, ולא למי שנוהג כן בקביעות, שאז הוא גולן.

האם יש תוקף מחייב לחוק שאינו נאכף

אמנם, המעיין בלשון החוק העירוני יוכיח שתמיד צריך לשלם בדיעבד גם על הזמן שלא שולם, אולם כבר כתבנו במקום אחר (מעשה רשת עמ' 70 סע' ו' ובהערה פ') שאין תוקף הלכתי לחוק שאינו נאכף משום חוסר רצון או חוסר יכולת.

הגר"ד ליאור אמר לי שדין זה נלמד מן הירושלמי במסכת סנהדרין (פרק ב' הל' ג'), שכל זמן ששואל היה חי לא היה לדוד גדר של מלך, למרות שכבר נמשח על ידי שמואל, ומזה ניתן ללמוד לעניין מלך שלא אוכף חוק מסוים. וכך מתארת הגמרא את השיחה בין דוד לאביגיל לאחר שנבל קילל את דוד, ודוד החליט להורגו בשל כך: "ותרא אביגיל את דוד וגו' אמרה ליה: מרי דוד, אנא מה עבדית? בניי מה עבדון? בעיריי מה עבד? אמר לה: מפני שקילל מלכות דוד. אמרה ליה: ומלך אתה? אמר לה: ולא משחני שמואל למלך? אמרה לו: עדיין מוניטה דמרון שאול קיים".

בספרי שו"ת ביכורי אביב (שם) הערתי שמא יש לפקפק בראיה זו, לפי שמירי שם בדוד שאומר לאביגיל שבעלה חייב מיתה משום שהוא מורד במלכות, ועל זה השיבה לו עדיין לא נתגלה טבעך בעולם. ומבואר שלא היה נחשב מורד במלכות משום שדוד מעולם לא היה עדיין מלך בפועל, אך אין עדיין ראייה למלך המולך בפועל אך אינו אוכף חוק מסוים. ברם, הדין ודאי נכון ופשוט מצד הסברא.

ובהסכמתו לספרי מעשה רשת הביא הגר"ד ליאור מקור נוסף, מתלמוד ירושלמי מסכת הוריות (פ"ג ה"ב): "אמר רב חונה: כל אותן ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום, שעירה הוות מתכפר לו כהדיוט". כלומר, דוד המלך היה נרדף על ידי אבשלום בנו במשך ששה חודשים, ולמרות שמצד הדין הוא היה מלך,

⁹ הרב ציון כהן, אב"ד קרני שומרון, פאנל איגוד בתי הדין בכנס העולמי ה-28 לדיני ממונות תשע"ט.

בכפועל לא הייתה לו יכולת אכיפה ולכן לעניין קרבן אין דינו כנשיא שחטא אלא כהדיוט. לכן, ממשלה שאין לה יכולת אכיפה בעניין מסוים, לאותו עניין אין דינא דמלכותא דינא.

ואהבת לרעך כמוך

צריך לשים לב לדבר נוסף, אחת ממטרות החוק היא ליצור תחלופה ולאפשר מקומות חניה לרכבים נוספים. במידה שבעל רכב מחנה את רכבו למשך זמן ארוך מהמותר ללא תשלום, אף אם לא יופיע פקח ולא יקבל קנס, הרי שהוא מנע מאחרים זכות לחנות באותו מקום. ואפשר שעבר על התקנה שתוקנה ע"י הרבים. "ואהבת לרעך כמוך - זה כלל גדול בתורה".

פרק ג: האם ניתן לעשות אומדנא בכוונת העירייה לגבי תשלום החניה

שמעתי מפי חכם אחד¹⁰ סברא להתיר לכתחילה לחנות ולא לשלם, משום שלדעתו העירייה מעדיפה שלא ישלמו וע"י כן יתפסו וישלמו קנס, ובאופן זה נכנס כסף רב לקופת העירייה. לדבריו, אין העירייה מתפרנסת מתשלומי החניה אלא מתשלומי הקנסות דווקא, ועל כן אינו עובר אם אינו משלם משום שניחא ליה לעירייה שלא ישלם ויכניס עצמו תחת סכנת הקנסות.

ולענ"ד אין לסמוך על זה, מכמה טעמים. ראשית, משום שבממונות איננו סומכים על אומדנות, עיין מהרי"ק (שורש קכט), מהרשד"ם (חו"מ סי' מה), שו"ת רב"ז (סי' תרע"ח), וכן משמע בגמ' שבועות לד ע"א, ובבא בתרא צג ע"א - שור שהיה רועה ונמצא שור הרוג בצידו אע"פ שזה מנוגח וזה מועד ליגח אין אומרים בידוע שזה נגחו וזה נשכו. ופירש רש"י, שרבנן דרב אחא לא אזלינן בתר אומדנא בממונות. והנה הרא"ש בתשובה (כלל פו סי' א) כתב שמצאנו שבממונות עושים אומדנות והביא שם דוגמאות מהגמרא, ותשובה זו הובאה להלכה ע"י מרן בשו"ת אבקת רוכל (סי' פח) ובשו"ת המבי"ט (ב, קיא).

ויש שתי גישות כיצד ליישב הגמרא שלעיתים סומכת על אומדנות בדיני ממונות, ולעיתים אינה סומכת. גישת המהרשד"ם היא לחלק ברמת האומדנא, באומדנא דמוכח מוציאין ממון ובאומדנא דלא מוכח אין מוציאין. ואילו המהרי"ק מחלק באופן אחר, אומדנא שבאה לברר איך היה המעשה או אם באה לברר דעת האדם.

כלומר, לצורך בירור איך היו העובדות אין סומכים עליה, כי אין זה בירור גמור, שהרי מכל מקום יתכן שהמעשה לא היה כך, אך כאשר אנו קובעים באומדנא איך הייתה כוונת הנותן, פירוש הדבר שאנו פוסקים שכן הייתה הכוונה, וסומכים עליה.

והגראי"ה קוק בשו"ת עזרת כהן (סי' כט) הביא את דעת המהרי"ק ואח"כ הביא דעה שלישית, דעת ה"ר אליעזר מוורדון הסובר כדעת המרדכי (יבמות סי' צב), שמשמע ממנו דקיימא לן כרבי אחא ולא כדעת חכמים, וכתב שם:

"נראה שכל הפוסקים, שהם עומדים בשיטת הר"א מוורדון, שהביאם בתשובת מהרש"ם סי' קס"ח, י"ל שהם עומדים בשיטת המרדכי הנ"ל, דס"ל דקיי"ל כר"א דאזלינן בתר אומדנא, ואולי בשעה"ד יש לסמוך עלייהו לצרפם לעוד סניפי היתר".

ויוצא מדברי העזרת כהן שבכל מקום שהגמרא סומכת על אומדנא, זה לפי שיטת רבי אחא, שהר"א מוורדון פוסק כמותה. אמנם הנושא שם הוא עיגון במים שאין להם סוף, אך כל שכן שהוא הדין בממונות. והנפ"מ בין השיטות היא אומדנא דאינה מוכחת, לשיטת המהרשד"ם אין לסמוך עליה ואילו לשיטת

¹⁰ הרב אפרים שימלמן, אב"ד מודיעין ודיין בד"צ קרית אונגוואר, פאנל איגוד בתי הדין בכנס העולמי ה-28 לדיני ממונות תשע"ט.

המהיר"ק יש לסמוך עליה אם מדובר בדעת בני אדם ולא בבירור עובדות. ולכאורה, הניד"ד הוא הנפ"מ, מאחר שמדובר באומדנא דלא מוכח ובדעת הנותן, דהיינו דעת העירייה שנותנת מקום חניה.

אולם פשיטא לי שאין כאן כלל שום אומדנא, אפילו לא אומדנא דלא מוכח, כי באותה מידה ניתן לומר אומדנא הפוכה, שהעירייה אינה חפצה כלל בקנסות אלא חפצה בשמירת הסדר הציבורי, וכל מטרת הקנסות היא להרתיע את העבריינים שלא יחנו בפעם הבאה ללא תשלום וכך ישמר הסדר הטוב.

ועוד, וביותר, בניד"ד אין כלל מקום לאומדנות וסברות מאחר שלשון החוק כתוב במפורש, ידוע לכולם שצריך לשלם על החניה ויש תמרוך מפורש המורה על חניה בתשלום. מהיכן נבוא לומר שאין העירייה מתכוונת למה שאומרת וכותבת? ! ובמקום שיש גילוי דעת מפורש אין מקום לאומדנות. וגם אם יש מקום ספק, אין לעשות חשבונות מדעתנו אלא לפנות לעירייה ולקבל תשובה ממקור מוסמך.

פרק ד: חניה באדום-לבן

יש לחלק בין חניה בכחול-לבן ללא תשלום, שהיא שאלה ממונית גרידא, לחניה במקום אסור שאינו מוגדר לחניה, כגון אדום-לבן, שהיא שאלה של סכנתא, שגורם להפרעה בתנועה ומסכן את הציבור, וחמירתא סכנתא מאיסורא. ומי שחנה באדום לבן, עבר על איסור מחמת שסיכן את הציבור, וודאי שבמקרים מסוימים מותר ואף חובה ומצוה לדווח לרשויות כדי שיסלקו את הסכנה. החובה לציות האיסור לחנות באדום לבן היא פשוטה יותר מחניה בכחול לבן, שפשוט שיש לכל גורם סמכות לתקן למנוע סכנה, ואינו שונה מחוקי התנועה שאלמלי מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו. וכבר כתבו האחרונים שכל דבר שהוא הגיוני וגם אנחנו בעצמנו היינו מחליטים, יש לו תוקף של בית הדין הגדול.

ומלבד זאת, אם הרכב החונה חוסם את המעבר, מותר לפלס דרך לרכים אפילו אם רכבו ינוק, כדברי הברייתא (ב"ק כח ע"א):

"תא שמע: הממלא חצר חבירו כדי יין וכדי שמן - בעל החצר משבר ויוצא משבר ונכנס". ובשולחן ערוך (חו"מ תיב, ב) נפסק: "הניח הכד... ואם היתה אפילה, או שמילא כל הדרך כדים, פטור על שבירתם. ואם נתקל בה והוזק בעל הכד חייב. וכן כל כיוצא בזה. ואם מילא כל הדרך כדים שאי אפשר לעבור, אפילו שברו בידיים פטור".

אולם לענ"ד אין מקום לחייבו על החניה בתשלום מדין "נהנה". והטעם לכך הוא שדין "נהנה" שייך רק בשימוש בדבר העומד ליהנות ממנו ונגרם חיסרון לבעלים, כגון חצר דקיימא לאגרא או מקום חניה מוסדר בכחול לבן. אולם החונה באדום לבן לא גרם חיסרון ממוני, שכן המקום שבו חנה לא היה עביד למיגר לעולם, ונמצא שהוא לא גרם חיסרון ואין כאן דין "נהנה" כלל.

מסקנות

1. יש תוקף הלכתי לחוקי החניה, ולכן, לכתחילה צריך לשלם על החנייה.
2. במקום שחל פגם מצד הרשות המקומית, כגון תמרוך לקוי, מדחן פגום, סימון צבע לקוי וכדו', הנהג פטור מתשלום.
3. במקום חניה שבו אין מדחן כלל וניתן לשלם רק באמצעות טלפון סלולרי חכם, אם אין ברשותו מכשיר טלפון, הוא פטור מתשלום.

4. בדיעבד אם חנה ולא שילם ולא קבל קנס, הוא פטור מלשלם, אם נהג כן באופן אקראי, אך העושה כן באופן קבוע צריך לשלם, ואם תופס לאורך זמן ללא תשלום הוא גולן ועובר גם "על ואהבת לרעך כמוך".

5. חניה באדום לבן אסורה משום סכנה שמסכן את הציבור.